

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Кафедра філософії
Інститут вищої освіти НАПН України
Польське Товариство філософської педагогіки
імені Броніслава Ф. Трентовського (ТРФ)

*Під знаком Григорія Сковороди:
зоряний час української культури*

МАТЕРІАЛИ
V Міжнародної науково-практичної конференції
«ПОЛІЛОГ КУЛЬТУР:
СКОВОРОДА, ГОГОЛЬ, ГЕТЕ»

6–7 грудня 2019 року

Харків
ХНПУ – 2020

СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ: МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ

О.М. Роговський, м. Харків

Проблема свободи займає одне з центральних місць як у західної так і східної філософії (буддійська-індуїстська традиція). Однак, перша була сформована и розвинута під впливом соціально-політичних протирічь і боротьби і тільки у сучасну добу «відкрила» цінність внутрішній свободи (А. Шопенгауер М. Бердяєв, Ж-П. Сартр, І. Берлін). Навпаки, друга була зосереджена на пізнанні виключно внутрішнього світу, оскільки східна ментальність сприймала суспільство як природню реальність і навіть негативно-ілюзорний фактор у житті людини.

Для східного розуміння свободи характерна певна асоціальність, яка дуже помітна у поглядах відомого автора Б.Ш. Раджніша, який вважає, що поняття розум, душа, а також і свобода відносяться тільки до індивіду, а не колективу (суспільству), тому «людина свободна внутрішньо абсолютно не спрямована до свободи зовнішньої» [1, с. 56]. Насправді, внутрішня свобода поглядів, бажань, інтересів завжди спрямована на реалізацію особливо у умовах ринково-політичної демократії, що обумовлює підвищення цінності свободи не тільки на Заході, але і на Сході.

Незважаючи на домінуючий вплив глобалізації в плані універсалізації та нівелювання, залишаються значні, перш за все, культурні відмінності між Заходом і Сходом особливо у розумінні свободи, що виявляється у багатьох аспектах. Східна інтровертно-психологічна орієнтація веде до пасивності, спірітуалізації свободи і відділенню від дійсності, оскільки звільнення людини зводиться до постійної боротьби з надмірними бажаннями і власним егоцентризмом, які сприяють виникненню залежностей [2, Упанишады, с. 70–71]. Ця боротьба породжує негативне ставлення до реальності у вигляді актуалізації таких понять як «небуття», «негація» (відмова) або «очищення свідомості». Навпаки на Заході свобода базується на задоволенні будь-яких бажань і самореалізації особистості, можливості ставити і досягати власних цілей,

незважаючи на можливу втрату (часткову або повну) власної (внутрішньої) свободи. Виключенням із цієї позиції є європейський екзистенціалізм, який також виходить із позиції необхідності боротьби з внутрішніми залежностями (М. Бердяєв) і постійної «негації» суспільної реальності заради збереження індивідуальності і майбутнього (Ж.-П. Сартр), а «очищення» свідомості має за мету наближення об'єктивної (предметної) реальності (за А. Бергсоном).

Відносно проблеми вибору як умови свободи також виявляються протилежні підходи. На Заході можливість вільного вибору вважається основою самореалізації людини, а на Сході розглядається загроза свободі, оскільки може створювати нові залежності: «Якщо бажаєте бути вільними, – писав Б.Ш. Раджниш, – не обирайте, оскільки будь-якої вибір обмежує» [1, с. 52]. Отже, на цьому прикладі очевидна різниця між внутрішнім звільненням і зовнішньою свободою як між процесом, засобами і реалізацією мети особистості або між потенціальним і реальним.

Нігілістичне ставлення на Сході до так таких проявів внутрішнього світу як бажання, задоволення, страсті і зовнішніх предметів як умов звільнення особистості розповсюджується також на будь яке володіння, власність і навіть виконання обов'язків, оскільки вони також викликають залежності. Справжня свобода асоціюється із зникненням відмінностей між ціннісними поняттями добра і зла, щастя і нещастя [3, с. 98–99]. Навпаки, західне розуміння свободи спрямоване на раціональне розрізнення цінностей добра і зла та її реалізацію шляхом вільного вибору варіантів, можливостей.

Отже, східне звільнення частково зводиться до логіки відмови (від себе) і наступного набуття (благодаті, Бога), тобто логіки спірітуалізації, яка ототожнює ціннісні поняття добра, щастя із їх протилежностями. Подібний тип свободи характерний для деяких світових релігій, а також частково співпадає з онтологічною проблематикою західного екзистенціалізму (індивідуалізм, етичний релятивізм). З іншого боку, несвободою на Заході вважається неможливість реалізації бажань, потреб, а на Сході (окрім дальнього сходу), навпаки асоціюється з реалізацією нескінчених бажань, а також із підпорядкуванням зовнішній необхідності, законам.

Таким чином, свобода на Заході асоціюється з боротьбою за права людини, законністю, виконанням обов'язків, задоволенням бажань, а на Заході із внутрішньої роботою звільнення від залежностей, а також з внутрішньої гармонією, медитацією, грою як засобами її досягнення. Західна свобода має тенденцію набування іманентності та позитивності або ментального вдосконалення. Так, Ш. Муфф пропонує ввести у проекти західної демократії такі прояви особистості як страсті, афекти та різноманіття форм діяльності. Для цього типу особистості характерно також прагнення до суверенності, саморепрезентації, часткової або повної автономії.

Навпаки, східна свобода прогресує в напрямку втілення внутрішньої свободи разом із додаванням негативного ставлення соціуму, що ми бачимо на прикладі боротьби з авторитаризмом і корупцією. Східна людина частково автономна і делегує власні повноваження, права до Іншого (держава, корпорація, колектив). Для цього типу традиційно характерна нейтрально-лояльна поведінка при внутрішньої незалежності. В цілому, ці протилежні позиції доповнюють одна іншу як соціально-політичні і культурно-психологічні аспекти свободи і сприяють позитивної реалізації свободи у суспільстві.

В Україні переважає транзитивний, подвійний вільно-обмежений тип особистості. Це виявляється у бажанні свободи для себе, але не для інших або використанні її для власних потреб, а не для саморозвитку. Внутрішня обмеженість (залежність, однобічність) часто заважає індивіду використати усі або нові можливості, які надає суспільство, тобто розуміння цінності можливостей свободи є головною ознакою розвинутої особистості. Отже, невідповідність внутрішньої обмеженості і зовнішньої свободи є трагічним протиріччям свободи особистості і суспільства.

Література

1. Ошо (Б.Ш. Раджниш). Свобода. Храбрость быть собой/ СПб: Весь, 2015 – 192 с.
2. Упанишады / М.: Наука, 1967 – 110 с.
3. Вивекананда С. Четыре йоги/ М.: Прогресс, 1993 – 528 с.